

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЇ

УДК 378.09 : 378. 091

Віталій Миколайович Василенко

аспірант, Київського університету
імені Бориса Грінченка,
e-mail: wolfstung@bigmir.net

СПЕЦИФІЧНІ РИСИ ПРИВАТНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО ПОВСЯКДЕННЯ ПРОФЕСОРІВ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА В 1834–1884 РР.

У статті охарактеризовано особливості професійного та приватного життя представників вченої корпорації університету Св. Володимира. Розкрито вплив окремих чинників на функціонування навчального закладу у зв'язку з його особливим місцем в системі освіти імперії. Виокремлено окремі специфічні риси наукової еліти Київського університету.

Ключові слова: професорська корпорація, університет Св. Володимира, приватна повсякденність, корпоративні комунікації, професійна повсякденність, робочий час.

Постановка проблеми. Історія університетської освіти посідає особливе місце в науковому дискурсі. В ХХІ ст. дослідники поступово переходять до вивчення окремих аспектів історії культури та освіти з макрорівня до мікрорівня. Одним з таких аспектів є дослідження повсякдення професорської корпорації як окремої елітарної соціальної групи.

Подібна проблематика постає в руслі останніх тенденцій у галузі гуманітарних наук, для яких характерним є перехід від гранд-наративної історії до історії окремих людей та груп населення. Це потребує пошуку та використання нових методологічних підходів. Історико-антропологічний метод дозволяє розкрити основні аспекти професійного та приватного життя професора університету Св. Володимира в межах функціонування вченої корпорації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Довгий час історія університетського повсякдення перебувала поза межами наукових досліджень в силу ідеологічних обмежень. Тому лише нещодавно (1991–2016) українські та зарубіжні історики розширили коло наукових проблем в галузі повсякденного життя університетської спільноти [1–5].

Метою дослідження є аналіз та характеристика специфічних рис професійного та повсякденного життя професорів університету Св. Володимира.

Виклад основного матеріалу. Київський університет займав особливе місце в імперському освітньому дискурсі. Він мав стати місцем русифікації та асиміляції польської еліти. Університет, створений на основі Кременецького ліцею та медичного факультету закритого Віленського університету, відразу почав виконувати функцію навчального закладу загалом і центру русифікації польської молоді зокрема.

Професорський склад нового університету був спочатку переважно польським з невеликою кількістю росіян, згодом з'явилась німецька група викладачів. Це було відображенням проблем у галузі вищої освіти, зумовлених елементарною відсутністю кадрів. Професори провідних вищих навчальних закладів імперії неохоче переїздили в невелике провінційне місто, яким був Київ ХІХ ст. [6, 96]. З відкриттям університету 15 липня 1834 року більшість професорів та студентів становили поляки та іноземці, російський елемент у цей час був незначний [7, 76].

Розглядаючи вплив етноконфесійних чинників на повсякденне життя університету, потрібно зауважити, що в Російській імперії було відсутнє поняття «національність». Проте в численних джерелах особового походження національність та конфесійна приналежність відігравала провідну роль у приватному та професійному житті професорської колегії, національний склад якої був відображенням державної політики імперії в сфері вищої освіти [4, 83].

Незважаючи на спільний світогляд, етичні цінності та корпоративну культуру, що зближували професорів різного національно-релігійного походження в межах навчального закладу, саме етноконфесійний аспект став джерелом розбрату та розколу вченої республіки та

сприяв створенню «російської», «польської» та «німецької» «партій» в середовищі наукової та державної еліти [8, 170].

Державна політика в сфері освіти на початковому етапі функціонування університету була доволі толерантною щодо польської молоді. Проте згодом, внаслідок діяльності польських студентських таємних організацій, розпочався процес зменшення впливу польського сегменту на університетське середовище.

У період 1834–1864 років кількість поляків у межах навчального закладу поступово зменшувалася. Паралельно зростала кількість викладачів німецького та російського походження, які стали домінуючою групою в університеті Св. Володимира [9, 52]. В 1870-х роках у Київському університеті залишилося тільки 4 поляки [10, 98].

Київський університет Св. Володимира ще з 30-х років XIX ст. мав значну частину професорів німців чи німецького походження, здебільшого протестантів за віросповіданням. Запрошення німецьких професорів принесло в стіни університету нову релігію – лютеранство.

Професори-німці брали активну участь у повсякденному житті та діяльності навчального закладу, займали посади попечителів, ректорів, деканів, утворивши власну «партію» з вираженими національними ознаками в межах вченої республіки [11, 37-42].

Іншим важливим аспектом професійного повсякдення були взаємовідносини в межах наукової та державної еліти. Кар'єра професора в університеті Св. Володимира була пов'язана з налагодженням корпоративних комунікацій на горизонтальних та вертикальних рівнях адміністративної ієрархії. Від можливостей спілкування з колегами, підлеглими та студентською корпорацією залежали не тільки репутація науковця, але й подальша доля в межах вченої республіки.

Корпоративні комунікації професорської колегії багато в чому були суперечливими та еkleктичними. Діяльність «партій» в професорському середовищі впливала не тільки на професійну повсякденність, але й сферу приватних взаємовідносин. Тому боротьба неформальних «партій» вченої республіки в Київському університеті супроводжувалася особливо запеклими дебатами та жорстким протистоянням [12, 331].

Професорська колегія мала статус державних службовців та водночас викладачів університету. В цьому аспекті проявлялась вся суперечливість становища наукової еліти, яка вважалась «чиновниками» з точки зору міністерства народної освіти, тоді як професорська корпорація вбачала в собі представників особливої інтелектуальної групи з власною культурою, цінностями та способом життя [4, 93].

Більшість робочого часу професорів університету Св. Володимира займали професійні обов'язки, які полягали в читанні лекцій та проведенні практичних занять. Кількість навантаження на викладача залежала від багатьох обставин, зокрема від кількості професорів на кафедрі, яка суттєво відрізнялася залежно від структурного підрозділу навчального закладу.

За таких умов, кожен факультет мав певні власні специфічні особливості організації робочого часу. Один з робочих буднів професора Київського університету Кістяківського О.Ф. виглядав так, «прокинувся о 8.00, підготовка до лекції... о 18.00 практична лекція, повернувся о 20.00, весь змучений, заснув о 21.00 на дивані» [13, 38]. Професори-медики могли додатково займатися практикою поза межами навчального закладу, тоді як професори інших факультетів, мали для цього набагато менше можливостей [9, 59].

Контроль за трудовою дисципліною, зокрема читанням лекцій професорами, був важливим аспектом повсякденної діяльності адміністрації університету Св. Володимира. Згодом була видана постанова, що передбачала вирахування з заробітної плати коштів за пропущені лекції без поважних причин [6, 149]. Подібні явища були наслідком комерційних справ окремих професорів Київського університету, що негативно сприймалося як колегами так і студентами [14, 569].

Професорська корпорація, як особлива елітарна соціальна група, мала особливий стиль життя та поведінки в сфері приватної повсякденності. В силу цього склалась своєрідна

субкультура з власними ціннісними орієнтаціями, етикою та нормами взаємовідносин. Багато в чому це було результатом виховання та оточення, а також особистісних характеристик представників наукової еліти [15, 87ж-90].

Приватна повсякденність професорів університету Св. Володимира включала насамперед позауніверситетську діяльність. Популярними були звані загальні вечори у будинках окремих представників вченої корпорації. Подібні вечори були типовою частиною відпочинку професорів і характеризувалися довгими розмовами на різноманітну тематику. Цікаво, що політична тематика на початковому етапі функціонування університету перебувала під заборонаю з метою уникнення конфліктів в межах колегії [8, 169]. Зовні це здавалося спробою усамітнення в середовищі «своїх», намаганням сховатися від навколишнього світу за світськими бесідами, хоча насправді це було результатом наявності власного субкультурного середовища [16, 35].

Висновки. Таким чином, специфіка функціонування та мета заснування Київського університету мали визначальний вплив на професійне та приватне повсякдення навчального закладу. Створення «партій» за національно-релігійною ознакою в професорському середовищі провокувало постійне протистояння на етноконфесійному ґрунті, що в свою чергу негативно впливало на комунікації між окремими представниками вченої республіки. Приватне повсякдення професорів університету Св. Володимира вирізнялося створенням культурного середовища з власними традиціями та поглядами, що було відображенням особливого місця та місії навчального закладу в імперському просторі.

Список використаної літератури:

1. Драч О. О. Студенчество Университета св. Владимира эпохи Шевченко: социокультурный портрет Киев і кияни у соціокультурному просторі XIX—XXI століть: Шевченкознавчий дискурс (до 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка) : матер. / О. О. Драч // Всеукр. наук.-практ. конф. – К.: 29 трав. 2014 р. – С. 10-21.
2. Университет в Российской империи XVIII-первой половины XIX века / [под. общ. ред. А. Ю. Андреева, С. И. Посохова]. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. – 671 с.
3. Посохов С. І. Університет та місто в Російській імперії (друга половина XVIII –перша половина XIX ст.) : монографія. / С. І. Посохов.– Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – 364 с.
4. Бушуева Л. А. Повседневность университетского профессора Казани. 1863–1917 гг. / Л. А. Бушуева. – К. : Центр инновационных технологий, 2012. – 288 с.
5. Вішленкова Є. А. Корпоративність і етнічна ідентичність Казанського імператорського університету / Є. А. Вішленкова. // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. – Х.; Київ.: Критика, 2005. – Випуск 7. Спеціальне видання: Університети та нації в Російській імперії – С. 167–187.
6. Владимирский-Буданов М. Ф. История Императорского Университета св. Владимира. Университет св. Владимира в царствование императора Николая Павловича / М. Ф. Владимирский-Буданов, орд. проф. – К. : Тип. Имп. Ун-та св. Владимира, 1884. – Т. 1. – 674 с.
7. Шостак І. В. Професорсько-викладацький склад Університету св. Володимира у 1834–1839 рр.: національний аспект / І. В. Шостак // Записки Наукового товариства ім. О.Оглоблина. – Острог, 2006. — Т. VI. – С. 67–79.
8. Шульгин В. История университета Св. Владимира / В. Шульгин ; [сост. Виктор Короткий]. – К. : Лыбидь, 2010. – 230 с.
9. Нариси з історії Університету святого Володимира [В. Ф. Колесник, Г. М. Казакевич, Л. П. Могильний, О. М. Надтока, А та ін.]. – Київ, 2009. – 224 с.
10. Історія Київського університету : монографія [І. В. Верба, О. В. Вербовий, Т. Ю. Горбань та ін.]. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2014. – 895 с.
11. Винниченко І. Німці в історії Київського університету (XIX - половина XX ст.) = Deutsche in der Geschichte der Kyjiwer Universitat (XIX. Jhd. Bis zur ersten Halfte des XX. Jhd.) / І. Винниченко, Р. Винниченко. – Київ, 2009. – 420 с.
12. Модестов В. И. В Казани и Киеве. (1867–1877). (Отрывок из воспоминаний) / В. И. Модестов // Исторический вестник. – 1885. – Т. 22. – № 12, – С. 321–343, 588–617.
13. Кістяківський О. Ф. Щоденник (1874–1885): 1874–1879 / О. Ф. Кістяківський ; [Упорядники: В. С. Шандра та ін.] – Київ, 1994. – Т. 1 – 645 с.
14. Чеважевский В. Из пришлого Киевского университета и студенческой жизни (1870-1875) / В. Чеважевский // Русская старина. – 1912. – Т. CL. – № 6. – С. 556–585.
15. Посохов, С. И. Профессорский стиль и качество жизни в университетских городах Российской империи первой половины XIX в. / С. И. Посохов ; Харьковский национальный университет

им. В. Н. Каразіна // Tractus Aevorum: еволюція соціокультурних і політичних просторів. – 2014. – №1. – Т.1. – С. 78–96.

16. 3 іменем Святого Володимира : Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників : у 2 кн. / [упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський]. – К. : 1994. – Кн. 2. – 398 с.

References

1. Drach O. (2014) Students of St. Volodymyr University in the Shevchenko's epoch: sociocultural portrait. Kyiv i kyvany u sotsiokul'turnomu prostori XIX—XXI stolit: Shevchenkoznavchyy dyskurs do 200-richchya vid dnya narodzhennya Tarasa Shevchenka (Kyiv and its citizens in sociocultural environment of XIX—XXI centuries: Shevchenko discourse), Kyiv, 10-21. (ukr).
2. (2012) University in the Russian Empire of the first part of 19th century. Rossijskaja politicheskaja enciklopedija (Russian Political Encyclopedia), Moskow, ROSSPJeN Publ., 671 p. (rus).
3. Posokhov S. (2014) The University and the city in the Russian Empire (second half of the 18th- first part of the 19th century). Kherson, KhNU imeni V.N. Karazyna Publ., 364 p. (ukr).
4. Bushueva L. (2012) The everyday life of a Kazan university professor. 1863–1917. Kyiv, Centr innovacionnyh tehnologij Publ, 288 p. (rus).
5. VishlyenkovaYe. (2005) Corporativity and ethnational identity of Kazan Emperor University. Skhid-Zakhid: Istoryko-kul'turolohichnyy zbirnyk (East-West: cultural-historical compendium), Kharkiv, KrytykaPubl, no. 7, pp. 167–187 (ukr).
6. Vladimirskij-Budanov M. (1884) The History of Emperor University of St. Vladimir under the reign of Emperor Nikolai Pavlovich. Kyiv, Tip. Imp. Un-ta sv. Vladimira Publ., 734 p. (rus).
7. Shostak I. (2006) Professors staff of St. Volodymyr University in 1834–1839: national aspect. Zapysky Naukovoho tovarystva im. O.Ohloblyna (The Papers of Ohloblyna scientific community), Ostroh, V. 6, pp. 67–79. (ukr).
8. Shul'gin V. (2010) The History of Saint Vladimir University. Kyiv, Lybid' Publ, 230 p. (rus).
9. Kolesnyk V., Kazakevych H., Mohyl'nyy L., Nadtoka O., Rukkas A., Sokyрко O., ShemetaYu. (2009) Essays on St. Volodymyr University. Kyiv, p. 224 (ukr).
10. Verba I., Verbovy O., Horban'ta T. (2014) The History of KyivUniversity. Kyiv, Kyivskyy universytet Publ., 895 p. (ukr).
11. Vynnychenko I. (2009) Germans in the history of Kyiv University (19th – the first half of the 20th century). Kyiv, 420 p. (ukr).
12. Modestov V. (1885) In Kazan and Kyiv. (1867–1877). The abstract from memories. Istoricheskij vestnik (Historical compendium), V. 22, no. 12, pp. 321–343, 588–617. (rus).
13. Kistyakiv'skyy O. F. (1994) The Diary (1874–1885). Kyiv, V. 1, 645 p. (rus).
14. Chevazhevskij V. (1912) From the past of Kyiv University and student life (1870-1875), Russkaja starina (Russian old times), T. CL., pp. 556–585. (rus).
15. Posokhov S. (2014) Professors' way and quality of life in university cities of the Russian Empire in the first part of 19th century. TractusAevorum: evolyucija sociokul'turnyh i politicheskikh prostranstv (TractusAevorum: evolution of sociocultural and political environment), Kherson, KhNU imeni V.N. Karazyna Publ., no. 1, pp. 78–96 (ukr).
16. (1994) With the name of Saint Volodymyr: Kyiv University in documents, materials and memories of contemporaries. Kyiv, V.1, 398 p. (ukr).

VASYLENKO Vitaliy, PhD student of Borys Grinchenko Kyiv University, Department of World History, e-mail: wolfstung@bigmir.net

THE SPECIFIC FEATURES OF ST. VOLODYMYR UNIVERSITY PROFESSORS' EVERYDAY LIFE IN 1834-1884: PERSONAL AND PROFESSIONAL ASPECTS

Abstract. Introduction. *The history of university education occupies a significant place in the scientific discourse. The beginning of the 21st century is marked by the gradual shift in studying the particular aspects of educational and cultural history towards the microhistorical approach. The everyday life of professor's corporation as a separate elite social group belongs to one of those research aspects. The following issue results from the latest tendencies within Humanity Studies, which focus on the history from the perspective of common people and separate social groups.*

Purpose. *The article aims to identify and analyse specific features of St. Volodymyr University professors' private and professional life.*

Methods. *The study is based on the historical anthropology approach which enables scholars to unfold the main aspects of professors' everyday life within the academic corporation.*

Results. *The article describes the characteristics of private and professional life of St. Volodymyr University academic corporation representatives. It also specifies the particular factors which affect the functioning of the educational institution as a fundamental element of the Empire's educational system.*

Originality. *This paper presents an attempt to specify the particular characteristics of professors' everyday life in personal and professional spheres.*

Conclusion. *It is shown that the specifics of university operation and the aims of its foundation had a profound influence on the university everyday life. The distinctive features of professors' daily life are introduced by establishing the cultural environment, setting own traditions and sharing individual views, that reflected the mission of the educational institution in times of the Empire.*

Key words: *Professors' corporation, St. Volodymyr University, private life, corporate communications, professional life, working hours.*

Одержано редакцією 10.09.2016
Прийнято до публікації 02.11.2016

УДК 94(430) 086+329.4

Світлана Михайлівна Косяк

кандидат історичних наук, доцент
кафедри суспільних наук факультету
цивільного захисту Черкаського інституту
пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету
цивільного захисту України
e-mail: kudelya_k@ukr.net

ПАНГЕРМАНІЗМ І ЗАРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ

У статті здійснено аналіз основних ідей пангерманізму, як теорії, що зародилась у 80-х роках XIX ст. у Німеччині і сформувалась у цілісну ідеологічну доктрину на кінець XIX – поч. XX ст. Встановлено вплив пангерманізму на формування ідеології німецького націонал-соціалізму. Саме ця ідеологія, як державна в Німеччині за часів А.Гітлера, зробила можливим розв'язання Другої світової війни.

Ключові слов: *пангерманізм, ідеологія, експансія, геополітика, націонал-соціалізм.*

Постановка проблеми. Дослідження впливу теоретичних засад пангерманізму на формування націонал-соціалістичної ідеології «наддержавності» є важливою складовою для розуміння глибинної сутності цієї ідеології, яка стала панівною у Німеччині за часів Третього райху і була реалізована в його агресивній політиці. З огляду на активізацію сучасних неонацистських рухів у Європі та світі, необхідності усвідомлення й урахування досвіду минулого, що може запобігти розв'язанню нових міжнародних конфліктів, зазначена тема дослідження є актуальною і значущою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографічний доробок проблеми репрезентовано в працях зарубіжних і вітчизняних авторів. Ґрунтовний аналіз основних етапів формування ідеології німецького експансіонізму подав німецький дослідник А.Абуш [1]. Глибокий аналіз сутності агресивної зовнішньої політики Німеччини та її складових наведено у праці німецько-американського історика Г. Хальгартена [2]. До найвагоміших досліджень проблеми у сучасній німецькій історіографії належать праці В. Дайста [3] і О. Данна [4]. Автори проаналізували характерні риси німецького мілітаризму та процес формування ідей «нового націоналізму», спрямованих на відстоювання німецьких інтересів у Європі та за океаном. Роль «головного агітатора» цих ідей О. Данн відводить Пангерманському союзу. Формуванню ідеології німецького експансіонізму та пангерманізму присвячені дослідження А.М. Пегушева [5], А.С. Балезіна [6], Ю.М. Рудакова [7], К.Н. Цимбаєва [8], С.П. Шилова [9], Є.Ю. Пуховської [10], С.В. Фокіна [11]. У них проаналізовано генезу колоніальної політики Німеччини від зародження колоніальної ідеї до її реалізації у формі геополітичного панування. Серед нечисленних праць вітчизняної історіографії помітно увиразнюються дослідження історика-германіста С. Трояна. Він дослідив еволюцію пангерманізму та його вплив на політику